

Świecik, Józef

Tajne nauczanie w rejonie płockim w latach 1939-1945

Notatki Płockie 19/2-76, 39-45

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tajne nauczanie w rejonie plockim w latach 1939 – 1945

opracował
JÓZEF ŚWIECIK

Najazd wojsk hitlerowskich na Polskę w dniu 1 września 1939 r. uniemożliwił normalne rozpoczęcie roku szkolnego 1939—1940.

Już w sierpniu tegoż roku część nauczycieli-oficerów rezerwy powołana została do służby wojskowej, zaś w dniu wybuchu wojny wiele osób z nauczycielstwa opuściło Płock.

Po zajęciu Płocka przez oddziały hitlerowskie większość lokali szkolnych została zajęta przez policję i wojska okupanta i wykorzystana na koszary. Dzieci i młodzież polska pozbawione zostały szkół, a nauczycielstwo pracy i środków do życia.

W tej beznadziejnej sytuacji, zaraz po kapitulacji Warszawy, Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Polskiego podjął decyzję wszelkimi możliwymi sposobami doprowadzić do uruchomienia szkół wszędzie tam, gdzie znalazły się choćby tylko minimalne warunki do realizacji tego celu.

Nawiązywano kontakty z prezesami oddziałów powiatowych ZNP i polecono im sprowadzenie podjęcia pracy w szkołach jeśli tylko warunki lokalowe na to pozwolą.

Ówczesny prezes Oddziału Powiatowego ZNP w Płocku — Stefan Pernej — kierownik szkoły powszechnej nr 1 — był w czasie oblężenia w Warszawie w gmachu ZNP i bezpośrednio od prezesa Zarządu Głównego — Zygmunta Nowickiego otrzymał polecenie powrotu do Płocka celem zainicjowania rozpoczęcia zajęć w szkołach plockich. Chodziło tu o postawienie okupanta wobec faktu dokonanego.

Akcja Związku Nauczycielstwa Polskiego odniosła pozytywny skutek na terenie Płocka, bo już w dniu 4 października 1939 r. większość szkół powszechnych, średnich i zawodowych została uruchomiona. Również szkoły na terenie powiatu w większości przystąpiły do zajęć szkolnych.

Część szkół plockich pozbawionych lokali korzystała z pomieszczeń innych szkół w godzinach popołudniowych.

Władze okupacyjne początkowo tolerowały działanie oświatowe nauczycielstwa polskiego, a nawet zarządzający szkolnictwem miasta i powiatu z upoważnienia okupanta — volksdeutsch Sachs — były nauczyciel szkoły zawodowej w Płocku — przydzielił nauczycielstwu niewielką ilość środków żywnościowych, trudnych wówczas do nabycia (kasza, mąka), zarekwirowanych w plockich młynach i magazynach.

Okres tolerancji władz okupacyjnych do

plockich działań oświatowych trwał stosunkowo krótko, bo już w dniu 21 października 1939 r. zarządzono zamknięcie wszystkich polskich szkół w mieście i w powiecie.

Przez siedemnaście dni działania szkół polskich (od 4 do 21 października 1939 r.) władze okupacyjne zebrały wystarczającą ilość wiadomości o nauczycielstwie plockim, pomocach naukowych i sprzęcie szkolnym, które u m o ż l i w i a ł y s y s t e m a t y c z n ą l i k w i d a c j ę s z k o ł i p e r s o n e l u s z k o l n e g o .

Nauczyciele zostali bez pracy, a dzieci i młodzież pozbawiono nauki.

Niektórzy nauczyciele i uczniowie starszych klas szukali pracy poza miejscem zamieszkania, najczęściej jako pracownicy fizyczni (na roli, w ogrodach, przy budowie dróg itp.), inni zatrudnieni zostali w miejscowych przedsiębiorstwach niemieckich jak: stolarnie, stocznia rzeczna w Radziwiu, w budownictwie oraz w innych działach gospodarki w mieście — w większości jako pracownicy fizyczni.

W pomieszczeniach klasztoru Mariawitów zorganizowano społeczny Zakład Produkcji Drzewnej, a nieco później i produkcji zabawek drewnianych, gdzie zatrudniono kilku nauczycieli i około 30 uczniów z klas czwartych Gimnazjum i liceum im. Stanisława Małachowskiego, i z innych szkół średnich oraz kilku zawodowych stolarzy.

Sprzęt stolarski i maszyny do obróbki drewna dostarczyli zatrudnieni w zakładach stolarze, narzędzia częściowo przejęto z pracowni szkolnej Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Małachowskiego.

Nauczyciele, na których okupant zwracał baczną uwagę, musieli posiadać dowód zatrudnienia, aby uniknąć podejrzeń o inną działalność. Na nauczycielki prowadzące gospodarstwa domowe nie zwracano wówczas tak baczonej uwagi jak na nauczycieli.

Dzięki tej względnej w początkowym okresie tolerancji władz okupacyjnych w stosunku do kobiet, nauczycielki mogły zająć się nauczaniem indywidualnym uczniów garncących się do nauki.

W warunkach sprzyjających uczono po kilku uczniów jednocześnie, a w wyjątkowych wypadkach — po kilkunastu. Nauczanie prowadzone w ten sposób wymagało odwagi i ryzyka. W wypadku wykrycia groziły surowe kary, najczęściej obóz koncentracyjny.

W mieszkaniach, gdzie prowadzono tajne nauczanie, dla uzasadnienia obecności kilkorga dzieci czy młodzieży, przygotowywano zwykle jakieś zajęcie, jak np. obieranie ziemniaków, sprzątanie czy darcie pierza na wsi lub inne roboty. Zwykle jedna osoba czuwała nad bezpieczeństwem grupki uczących się i nauczycielki, obserwując obejście na wsi czy ulice w mieście (przez okno lub na zewnątrz). Gdy w pobliżu mieszkania, zajętego przez uczących się, znalazł się policjant niemiecki lub ktoś podejrzany, to na sygnał ostrzegawczy obserwatora chowano książki i zeszyty, a rozpoczynano przygotowaną pracę fizyczną.

We wsi obserwacje zagrożenia były łatwiejsze, bo pole widzenia było szersze i z większej odległości można było spoznać niebezpieczeństwo, natomiast w mieszkaniach miejskich obserwacja była utrudniona i zdarzały się „wpadki”, a wówczas całej grupie wraz z nauczycielką groził obóz koncentracyjny.

Lekcje tajnego nauczania odbywały się najczęściej w mieszkaniach poszczególnych uczniów, w ustalonej kolejności, aby było mniejsze zagrożenie, w rzadkich wypadkach — w mieszkaniu nauczycielki.

Tajne nauczanie było zalecane, organizowane i częściowo finansowane przez Związek Nauczycielstwa Polskiego.

W okresie okupacji powstała konspiracyjna organizacja Związku Nauczycielstwa Polskiego pod nazwą „Tajna Organizacja Nauczycielska” (TON) która zajmowała się inicjowaniem i organizowaniem tajnego nauczania oraz udzielała pomocy materialnej niektórym uczącym i ofiarom terroru hitlerowskiego w środowisku nauczycielskim. TON prowadziła również akcję wydawniczą i kolportażową.

Nauczanie tajne tworzyło front walki cichej, bez broni, może trudniej uchwytny dla gestapo i policji, ale nie mniej groźny dla okupanta niż zbrojny ruch oporu. Władze okupacyjne doceniały tą cichą formę ruchu oporu i wszelkimi dostępnymi sposobami i środkami starały się ją zwalczać.

Tajne nauczanie napotykało na trudności nie tylko z lokalami, niezbędnymi do zajęć lekcyjnych, ale i z personelem nauczającym, gdyż dzieci w wieku szkolnym przybywało, a nauczycieli ciągle ubywało. Już na początku listopada 1939 r. aresztowano niektórych nauczycieli, przeważnie na podstawie oskarżeń miejscowych volksdeutscheów. Pewna ilość nauczycieli — oficerów rezerwy znalazła się w obozach jenieckich już w końcu września 1939 r.

W kwietniu 1940 r. władze okupacyjne rozpoczęły systematyczne aresztowania przedstawicieli inteligencji polskiej, a szczególnie nauczycieli, bez względu na rodzaj zatrudnienia w czasie okupacji.

W ciągu kilku dni, na przełomie pierwszego i drugiego tygodnia kwietnia, aresztowano ponad 70 nauczycieli z terenu miasta i powiatu. Aresztowanych umieszczono w więzieniu plockim, a po kilku dniach wywieziono do obozu przejściowego (etapowego) w Działdowie.

Z Działdowa przewieziono wszystkich do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie po 4 tygodniach kwarantanny rozdzielono do różnych obozów koncentracyjnych.

Oprócz masowego aresztowania kwietniowego w 1940 r. były dość często indywidualne aresztowania nauczycieli i nauczycielek, podejrzanych o przynależność do ruchu oporu zbrojnego lub w postaci tajnego nauczania.

Nieliczni nauczyciele i nauczycielki, którzy przypadkiem uniknęli aresztowania, pozmięniiali miejsca zamieszkania. Niektórzy zostali przymusowo przesiedleni z lepszych mieszkań do gorszych. Angażowali się do różnych prac fizycznych. O te prace było łatwiej, a nawet można się było urządzić bezpiecznie.

Tajne nauczanie, rozpoczęte jeszcze w październiku i listopadzie 1939 r., nadal było prowadzone, jednak w coraz trudniejszych warunkach i z mniejszą ilością nauczycieli.

Wzajemne kontakty uczących tajnie były bardzo utrudnione i dlatego nie można było prowadzić jakiegś wyraźnej działalności organizacyjnej. Kontakty i informacje były możliwe tylko w cztery oczy. Bez przepustki nie można się było poruszać po szerszym terenie i łączność z uczącymi w powiecie była również bardzo trudna, a w niektórych wypadkach niemożliwa.

Uczącym się nie wydawano świadectw ani żadnych zaświadczeń ze względów konspiracyjnych. Na terenach włączonych do Rzeszy nie można było stosować takich form organizacyjnych tajnego nauczania, jakie stosowano w Generalnej Guberni, w zakresie nauczania na poziomie średnim. W plockim posługiwano się podręcznikami szkolnymi, stosowanymi do września 1939 r. i realizowano w przybliżeniu ówczesne programy w poszczególnych przedmiotach.

Na temat możliwości kontaktowych Stefan Pernej, inicjator z ramienia ZNP i współorganizator oraz kierownik tajnego nauczania w Plocku i powiecie, pisze w swoich wspomnieniach: „Z władzami TON, jako kierownik tajnego nauczania, z tytułu pełnienia funkcji prezesa Oddziału do 1939 r. włącznie, nie miałem żadnego kontaktu w czasie okupacji. W 1942 r. przybyłem z Płocka do Warszawy i przy pomocy Stanisława Dobiszewskiego uzyskałem rozmowę z J. Kolanko, który kierował szkołą na Żoliborzu. Oświadczone mi, że Cz. Wycecha nie ma w Warszawie, że nikogo z TON-u nie mogą mi wskazać i tak z niczym wróciłem do Płocka. Naraziłem się na śmierć lub w najlepszym razie na obóz, a tu w Warszawie instrukcja konspiracyjna stanęła na przeszkodzie w udzieleniu mi informacji czy instrukcji. Przez cały czas okupacji kontakt TON ze mną ograniczył się do przekazania mi dwukrotnie po kilkadziesiąt marek za pośrednictwem żony Stanisława Dobiszewskiego. Pieniądże rozprzewadziłem wśród koleżanek, znajdujących się w najtrudniejszych warunkach materialnych”.

Tajna Organizacja Nauczycielska wyłoniona została ze Związku Nauczycielstwa Polskiego

jak to już nadmieniono i działalność jej oparta była na organizacji ogniw związkowych. Najwyższą komórką organizacyjną ZNP, obejmującą miasto Płock i powiat, był Oddział Powiatowy kierowany przez Zarząd. Oddziałowi Powiatowemu ZNP podlegały Ogniska, zrzeszające nauczycielstwo przeważnie w ramach jednej gminy. Jednak nie było to regułą, bo w kilku wypadkach jedno Ognisko zrzeszało nauczyciel-

stwo z dwóch gmin, w jednym wypadku — nawet z trzech.

Celem zorientowania się, jak były rozmieszczone punkty tajnego nauczania i jakie mogły być możliwości i trudności kontaktowe z przewodniczącymi poszczególnych Ognisk oraz nauczycielami uczącymi tajnie, załącza się tabelkę podziału administracyjnego powiatu płockiego w roku 1939 i sieci Ognisk ZNP.

Podział administracyjny powiatu płockiego w roku 1939 i sieć Ognisk ZNP

Lp.	Nazwa gminy	Siedziba gminy	Lp. Ogniska	Nazwa Ogniska	Siedziba Ogniska
1	Płock m. wydzielone	Płock	1	Płock oddz. grodzki	Płock
2	gm. Brudzeń	Brudzeń Duży	2	Brudzeń	Bądkowo Kościelne
3	gm. Brwilno	Biała	3	Brwilno	Biała
4	gm. Kleniewo	os. Bielsk	4	Bielsk	Bielsk
5	gm. Zągoty	Zągoty			
6	gm. Lelice	Lelice			
7	gm. Makolin	os. Bodzanów	5	Bodzanów	Bodzanów
8	gm. Lubki	Lubki			
9	gm. Drobin	os. Drobin	6	Drobin	Drobin
10	gm. Majki	Lęg Kościelny			
11	gm. Rogozino	Rogozino	7	Rogozino	Rogozino
12	gm. Bielino	Borowiczki	8	Ośnica	Borowiczki
13	gm. Miszewo Murowane	Miszewo Murowane	9	Miszewo	Miszewo Mur.
14	gm. Staroźreby	Staroźreby	10	Staroźreby	Staroźreby
15	gm. Rembowo	Rembowo	11	Wyszogród	Wyszogród
16	gm. Wyszogród	Wyszogród			
17	gm. Świącice	Mała Wieś	12	Świącice	Mała Wieś

Z tabelki widać, że na 17 gmin było 12 Ognisk ZNP, które powinny były mieć wpływ na organizację tajnego nauczania i możliwości kontaktowe. Gdyby przynajmniej przewodniczący Ognisk byli na swoich miejscach, to kontakty byłyby możliwsze, ale niestety — aresztowania i inne zwykany okupanta w stosunku do nauczycielstwa, spowodowały opuszczenie stanowisk organizacyjnych.

Tajnym nauczaniem w Płocku i powiecie płockim kierowali:

1. Pernej Stefan, kierownik tajnego nauczania na powiat płocki i Płock; prezes Oddziału Powiatowego ZNP od 1933 r. do 1939 r.
2. Łebkowski Jan — nauczał tajnie i współpracował ze Stefanem Pernejem; przewodniczący Wydziału Organizacyjnego w oddziale Powiatowego ZNP od 1933 r. do 1939 r. (nauczał tajnie do chwili aresztowania).
3. Grzegorzewska Jadwiga — członek Zarządu Powiatowego.
4. Zmysłowski Ignacy — członek Zarządu Powiatowego.
5. Zawalski Stanisław — członek Zarządu Powiatowego.

6. Bartoszevska Maria — łączniczka na miasto Płock.
7. Churska Stanisława — łączniczka.
8. Pernejowa Wiktoria — łączniczka.
9. Łebkowska Maria — łączniczka.
10. Kraszkiewicz Zygmunt — łącznik.
11. Nyrkowski Stanisław — łącznik.

Główniejsze ośrodki tajnego nauczania w powiecie płockim znajdowały się w następujących miejscowościach:

1. Płock — od 28 do 40 punktów tajnego nauczania.
2. Tłubice, 3. Przedbórz, 4. Podgórze, 5. Rakowo, 6. Proboszczewice, 7. Staroźreby, 8. Peplowo, 9. Brwilno, 10. Bielsk, 11. Suchodół, 12. Podolszyce, 13. Trzepowo, 14. Dziarnowo, 15. Zągoty, 16. Łętowo, 17. Ośnica, 18. Krzywaniice, 19. Gora, 20. Srebrna, 21. Trzepowo, 22. Wyszyna, 23. Rogowo, 24. Rembowo, 25. Rogotwórska, 26. Myśliborzyce, 27. Turza Mała, 28. Bulkowo, 29. Drobin, 30. Kowalewo.

W wielu z wyżej wymienionych miejscowości było zorganizowanych po kilka punktów tajnego nauczania.

Tabelki ilustrujące tajne nauczanie w Płocku i powiecie pod względem liczbowym i programowym.

Rok szkolny 1939—1940

Ter en	Liczba punktów nauczania	Okres nauczania w mies.	Przerobiony program	Liczba nauczyc.	Liczba uczniów
Płock	29	7	I—IV szk. pow.	32	273
	4	5	I—IV gimn.	4	45
	1	6	I liceum	1	6
Razem w Płocku	34	5—7	—	37	324
Powiat płocki	10	7	I—IV szk. pow.	10	77
	1	7	I gimn.	1	6
Razem w powiecie	11	7	—	11	83
Razem w Płocku i powiecie	45	5—7	—	48	407

Rok szkolny 1940—1941

Płock	40	10	I—VII szk. pow.	33	401
	4	10	I—II gimn.	4	11
	1	10	I liceum	1	2
Razem w Płocku	45	10	—	43	414
Powiat płocki	17	10	I—IV szk. pow.	17	160
	2	10	I—IV gimn.	2	10
Razem w powiecie	19	10	—	19	170
Razem w Płocku i powiecie	64	10	—	62	584

Rok szkolny 1941—1942

Płock	34	10	I—VI szk. pow.	34	455
	4	10	I—III gimn.	4	12
	1	10	I—II liceum	1	4
Razem w Płocku	39	10	—	39	471
Powiat płocki	21	10	I—IV szk. pow.	17	177
	4	10	I—IV gimn.	4	15
Razem w powiecie	25	10	—	21	192
Razem w Płocku i powiecie	64	10	—	60	663

Rok szkolny 1942—1943

Płock	34	10	I—VI szk. pow.	34	486
	3	10	I—IV gimn.	3	13
	1	10	II liceum	1	2
Razem w Płocku	38	10	—	38	501
Powiat płocki	25	10	I—VII szk. pow.	25	261
	2	10	I gimn.	2	6
Razem w powiecie	27	10	—	27	267
Razem w Płocku i powiecie	65	10	—	65	768

Rok szkolny 1943—1944

Płock	32	10	I—VI szk. pow.	26	450
	5	10	I—II gimn.	5	34
	1	10	I—II liceum	1	4
Razem w Płocku	38	10	—	32	488
Powiat płocki	21	9	I—VII szk. pow.	17	264
	4	9	I—II gimn.	4	12
Razem w powiecie	25	9	—	21	276
Razem w Płocku i powiecie	63	9	—	53	764

Rok szkolny 1944—1945

Płock	23	4	I—VI szk. pow.	17	274
	4	4	I—II gimn.	4	21
	1	4	I—II liceum	2	4
Razem w Płocku	28	4	—	23	299
Powiat płocki	10	4	I—VI szk. pow.	10	134
	2	4	I gimn.	2	8
Razem w powiecie	12	4	—	12	142
Razem w Płocku i powiecie	40	4	—	35	441

Z zestawień w tabelkach wynika, że stosunkowo niewielki procent dzieci objęty był tajnym nauczaniem w Płocku i powiecie, a program szkoły średniej ogólnokształcącej przerabiała tylko nieliczne jednostki. Stan ten można tłumaczyć wyjątkowo trudnymi warunkami, jakie stworzył okupant i brakiem nauczycieli, których ilość bardzo zmalała.

Znając warunki, w jakich się znalazło społeczeństwo polskie na terenach przyłączonych do Rzeszy, należy podziwiać tak uczących, jak i udzielających lokali na zajęcia lekcyjne oraz dzieci i młodzież korzystająca z tajnego nauczania. Wszyscy biorący udział w tajnym nauczaniu, wiedzieli że w wypadku przyłapania przez aparat policyjny okupanta, grożą im wysokie kary, utrata zdrowia, a nawet śmierć w więzieniu czy obozie koncentracyjnym.

Lista nauczycieli biorących udział w tajnym nauczaniu w Płocku i powiecie płockim

Lp.	Nazwisko i imię	Miejsce tajnego naucz.	Okresy nauczania
1.	Bartoszewska Maria	Płock	1.I.40 r.—17.I.45 r.
2.	Bednarska Jadwiga	Płock	4.III.40 r.—30.VI.43 r.
3.	Biłykówna Zofia	Błażejewice Karwowo Krzywaniace Orsynowice	1.IX.40 r.—1.XII.43 r.
4.	Brochocka Janina	Płock	1.XI.39 r.—17.II.41 r.—18.XI.41 r.—wysiedlona z Płocka
5.	Bronowska Maria	Płock	10.XI.39 r.—15.II.41 r.
6.	Bronowski Wacław	Płock	1.XI.39 r.—7.IV.40 r.
7.	Cackowska-Waśniewska Janina	Płock	1.IX.40 r.—20.XII.44 r.
8.	Chybówna Franciszka	Płock-Radziwiewie	1.IX.43 r.—30.VIII.43 r.
9.	Ciechocka Lucja	Góra	1.X.40 r.—15.I.45 r.
10.	Czaplińska Helena	Podolszyce	1.IX.41 r.—30.VIII.43 r.
11.	Derdzikowski Marian	Bądkowo Głowina, Ostrowia Patne	1.X.40 r.—10.I.45 r. z przerwą 5 mies. Nie nauczyciel.
12.	Dworzyńska Helena	Płock	1.IX.42 r.—31.VIII.44 r.
13.	Fronczak Roman	Myśliborzyce	1.IX.41 r.—1.VI.44 r.
14.	Fuzowa Stanisława	Płock	1.XI.39 r.—17.II.41 r.
15.	Cawińska Alodia	Trzepowo	1.IX.40 r.—30.VIII.43 r.
16.	Gawłówna Jadwiga	Płock	3.XI.39 r.—30.VIII.42 r.
17.	Głowińska Leokadia	Podolszyce	1.XI.39 r.—1.IV.44 r.
18.	Golatowska Bronisława	Podgórze, Rakowo, Starzynowo	1.IX.40 r.—15.VI.44 r.
19.	Górecka Lucja	Płock	1.IX.40 r.—31.VIII.44 r.
20.	Górecka Maria	Płock	1.III.40 r.—31.VIII.44 r.
21.	Grefkowiczowa Natalia	Turza Mała, Wincetowo	1.IX.40 r.—1.VI.44 r. z przerwą 9 mies.
22.	Grzegorzewska Irena	Płock	8.III.40 r.—15.I.45 r.
23.	Idźkiewiczowa Maria	Płock	1.XI.39 r.—15.II.41 r.
24.	Januszewska Barbara	Płock	1.XI.39 r.—25.V.42 r.
25.	Jeziński Czesław	Tłubice	1.I.40 r.—31.XII.44 r.
26.	Kacprzak Józef	Drobin, Kowalewo	1.XI.39 r.—30.IV.42 r.
27.	Kacprzakowa Helena	Drobin, Kowalewo	1.XI.39 r.—30.IV.42 r.
28.	Kadzińska Helena	Starożreby	7.IX.41 r.—30.XI.43 r.
29.	Kajkowska Rozalia	Dreganice, Dziarnowo, Proboszczewice	1.IX.42 r.—30.VIII.44 r.
30.	Kajkowska Regina	Srebrna-Biała	1.X.41 r.—30.VI.43 r.
31.	Kapłowska Wanda	Płock	15.IX.40 r.—15.I.45 r.
32.	Kazimierska Irena	Łętowo	14.XI.39 r.—12.XII.44 r.
33.	Kapuścińska Janina	Zągoty	1.IX.42 r.—30.VIII.44 r.
34.	Kijewska Stanisława	Kostrogaj, Krzywosy, Trzepowo	1.IX.40 r.—15.I.45 r.

Lp.	Nazwisko i imię	Miejsce tajnego naucz.	Okresy nauczania	Lp.	Nazwisko i imię	Miejsce tajnego naucz.	Okresy nauczania
35.	Końakowska Halina	Płock	1.XI.39 r.— 24.VI.44 r.	64.	Rogozińska Stanisława	Lasotki, Murzynowo, Suchodół	1.IX.42 r.— 30.VIII.44 r.
36.	Koziczyńska Stanisława	Peplowo, Brwilno	5.II.43 r.— 15.I.45 r.—	65.	Rosicka Eugenia	Płock	1.XI.39 r.— 18.I.45 r.
37.	Korzeniewska Gabriela	Płock	1.X.40 r.— 18.I.45 r.	66.	Siecińska Eugenia	Płock	10.III.40 r.— 16.I.45 r.
38.	Kowalska Jadwiga	Płock	1.XI.39 r.— 15.I.45 r.	67.	Siułkowski Ludwik	Podgórze, Rakowo	1.X.40 r.— 1.VI.44 r. z przerwą 20 miesięczną
39.	Kowalska Władysława	Płock	15.VII.40 r.— 31.VII.44 r.	68.	Sobocińska Czesława	Płock	1.IX.40 r.— 16.I.45 r.
40.	Kraszkiewicz Zygmunt	Płock Kobierniki	1.IX.40 r.— 31.VIII.43 r.	69.	Sochocka Stefania	Starożreby	1.XI.39 r.— 6.III.41 r.
41.	Kudlikowska Janina	Płock	1.XI.39 r.— 15.V.43 r.	70.	Szemplińska Maria	Smiłowo	1.X.42 r.— 31.III.44 r. z przerwą 3 mies. nie nauczycielka
42.	Laszkiewicz Eugenia	Płock	1.IX.40 r.— 15.VI.43 r. aresztowana i obóz konc. Ravensbrück	71.	Szemplińska Zofia	Płock	10.XI.39 r.— 5.IV.40 r.
43.	Labecka-Słomińska Irena	Rogowo, Bulkowo	1.IX.43 r. 20.I.45 r.	72.	Szydłowska Lucyna	Płock	1.IX.40 r.— 18.I.45 r.
44.	Łazicka Eugenia	Płock	1.XI.39 r.— 8.IV.40 r. aresztowana i obóz konc.	73.	Sliwińska Jadwiga	Płock- Radziwie	1.III.40 r.— 16.I.45 r.
45.	Lebkowska Maria	Płock	15.XI.39 r.— 18.I.45 r.	74.	Trzcńska Florentyna	Płock	1.XI.41 r.— 20.VI.44 r.
46.	Lebkowski Jan	Płock	15.XI.39 r.— 28.VI.42 r. aresztowany i więzienie Królewiec	75.	Urbanowa Zofia	Płock	1.I.40 r.— 31.XII.41 r.
47.	Majdecka Helena	Płock	20.II.40 r.— 30.VIII.44 r.	76.	Walczak Adam	Gra- bówka	1.XII.39 r.— 11.XII.42 r. aresztowany i obóz konc. Mauthausen
48.	Majdecka Weronika	Płock	1.IX.40 r.— 18.I.45 r.	77.	Wawrowska Lucyna	Płock	20.XI.39 r.— 31.XII.44 r.
49.	Malesowa Czesława	Płock- Radziwie	1.IV.40 r.— 10.I.45 r.	78.	Wawrowski Stanisław	Płock	20.XI.39 r.— 1.III.41 r.
50.	Matysiak Szczepan	Płock	1.IX.41 r.— 30.VI.44 r.	79.	Wilewska Wanda	Turza Mała, Wincen- towo	1.XI.42 r.— 31.VIII.44 r. z przerwą 3 mies.
51.	Miaškiewicz Róża	Probo- szczewice	1.II.40 r.— 20.I.45 r.	80.	Winniczenko Józefa	Ośnica- Boro- wiczki	1.XI.39 r.— 15.I.45 r.
52.	Milewska Maria	Bielsk	1.IX.42 r.— 30.VIII.44 r.	81.	Wojciechowska Maria	Płock	9.IV.40 r.— 15.I.45 r.
53.	Nowak-Churska Stanisława	Płock	1.V.40 r.— 18.I.45 r.	82.	Wojtulanisowa Janina	Płock	1.XI.39 r.— 12.I.45 r.
54.	Nyrkowska Janina	Płock	10.XI.39 r.— 5.IV.40 r. I—IV gimnaz. razem 45 uczniów	83.	Zaborowska Czesława	Płock	10.VII.40 r.— 16.I.45 r.
55.	Nyrkowski Stanisław	Płock	10.XI.39 r.— 5.IV.40 r.	84.	Zawodniak Genowefa	Płock, Podbórz	1.I.40 r.— 15.V.43 r.
56.	Pernejowa Wiktoria	Płock	1.XI.39 r.— 20.VI.44 r.	85.	Ziółkowska Regina	Peszyna Mała	1.IX.42 r.— 31.XII.44 r.
57.	Pernej Stefan	Płock	1.XI.39 r.— 20.VI.40 r.	86.	Zmysłowska Janina	Płock	1.XI.39 r.— 1.XII.40 r.
58.	Piotrowska Lucyna	Płock	1.IX.40 r.— 30.VIII.41 r.	87.	Zmysłowski Ignacy	Rem- bowo, Rogo- wo Wilcz- kowo	2.XI.40 r.— 28.VI.44 r.
59.	Piotrowska Zofia	Kobier- niki, Lasotki, Srebrna, Wyszyna	20.XI.39 r.— 31.XII.44 r.	88.	Zwierzkiwski Kazimierz	Rogo- twórsk Słom- kowo	1.I.40 r.— 17.I.41 r.
60.	Pniewski Janusz	Płock	10.XI.39 r.— 5.IV.40 r.	89.	Zybert Czesława	Płock	1.IX.40 r.— 18.I.45 r.
61.	Przesławska Natalia	Płock	5.XI.39 r.— 19.II.41 r.	90.	Żelazowska Janina	Płock	10.XI.39 r.— 20.XII.44 r.
62.	Pudlik Eugenia	Płock	1.IX.42 r.— 30.VIII.43 r.				
63.	Rekosiewicz Eufemia	Płock	1.IV.40 r.— 18.I.45 r.				

Stefan Pernej — kierownik tajnego nauczania na Płock i powiat płocki, który zebrał i zebrał podane w niniejszym opracowaniu materiały, dotyczące tajnego nauczania i osób biorących w nim udział, tak o tym mówi:

„Zbierając materiały w 1945 r. o tajnym nauczaniu w Płocku i powiecie, w okresie okupacji, prosiłem nauczycieli o dostarczenie ich własnych wspomnień i wypowiedzi rodziców na temat tajnego nauczania. Przyniesiono mi zaledwie kilka skromnych oświadczeń, których treść w tym miejscu, w skrótach przytoczę.

Nauczycielka, Regina Kajkowska w liście z dnia 5 listopada 1945 r. pisze, że wybuch wojny zastał ją w Płocku i tu pozostała do roku 1941. W październiku 1940 r. rozpoczęła tajne nauczanie, które prowadziła w dużym napięciu nerwowym, gdyż każde stukanie do drzwi zwiastowało przybycie hitlerowców. Dzieci chowały szybko książki i przystępowały do zabawy z jej córką. Zdawała sobie sprawę, że taki zabieg nie mógł jej ochronić przed prześladowaniem.

W 1941 r. przeniosła się do wsi Srebrna w powiecie płockim i tu od października znowu rozpoczęła tajne nauczanie. Na wsi było bezpiecznie, gdyż oknem widziała nadjeżdżających zandarmów i łatwiej mogła zamaskować cel zebranych dzieci. Nauczanie mogła prowadzić do lipca 1944 r., gdyż dzieci i dorosłych okupanci zabrali do przygotowania okopów. Po wyrzuceniu hitlerowców rozpoczęła pracę w miejscu swego ukrywania się.

Nauczycielka Stefania Sochocka pisze, że od 1.X do 1.X.1939 r. pracowała w szkole, w Starożrebach. Po zamknięciu szkoły przez okupanta, zorganizowała na prośbę rodziców komplety tajnego nauczania z liczbą 14-ściorga dzieci. Początkowo uczyła we własnym mieszkaniu, ale na skutek częstych odwiedzin przez żołnierzy i zandarmów zmuszona była do prowadzenia lekcji w różnych mieszkaniach rodziców i w różnych godzinach. Zajęcia prowadziła pod ciągłym strachem, póki nie rozeszła się w Starożrebach wieść, że za nauczanie mają ją aresztować. W parę dni po tej wiadomości została z rodziną i małą córką wysiedlona.

Rodzice dzieci: A. Piotrowski ze wsi Parzeń i C. Kapuścińska z Bądkowa gminy Brudzeń, w 1945 r. pisali do mnie, że są wdzięczni nauczycielowi Marianowi Derdzikowskiemu za uczenie ich dzieci w czasie okupacji, gdyż obecnie otworzyły się możliwości dalszej nauki bez

opóźnienia. Między innymi pisali: „Nauczyciel Marian Derdzikowski za naukę, pojedynczych i w trudnych warunkach znajdujących się dzieci, żadnej opłaty nie pobierał, robił to bezinteresownie”. Podobnie z uznaniem o pracy nauczycieli wypowiedział się wójt gminy Brudzeń”.

Nauczycielka Józefa Winniczenko pisze: „Byłam stale prześladowana przez okupanta, a ostrzegana przez dobrych Polaków. W ciężkich wypadkach przychodzili mi z pomocą rodzice nauczanych dzieci oraz sami uczniowie i uczennice”.

Osńnica-Borowiczki, dnia 18.X.1945 r.

(—) Józefa Winniczenko

I jeszcze jedna wypowiedź, Marii Łebkowskiej, która zmarła w 1950 r.

„Niechętnie wracam myślą do tej niedawnej przeszłości. Takie nerwowe było to życie, a zbierające się u mnie grupkami dzieci nie wpływały bynajmniej na uspokojenie i odprężenie. Uczyc trzeba było. Po prostu nie uczyć było za trudno, bo tyle prób matek i samych dzieci płynęło, aby przyjąć jeszcze jedno i jeszcze jedno do kompletu... Pomimo jednak tego napięcia rosło stale coraz większe zadowolenie, że już taką znaczną gromadkę dzieci uchroniłam od kilkuletniego opóźnienia w nauce, a wiele nawet przeskoczyło o rok lub więcej.

Chętnie uczyły się dzieci, a jeśli jeszcze dobrał się zespół zgrany zdolnościami, to nawet zapominało się czasami o ponurej rzeczywistości, a praca przynosiła radość; nie powodowała wyczerpania, dawała świetne wyniki.

Jeśli fiński nauczyciel, ze względów geograficzno-komunikacyjnych często ten system nauczania musi stosować nie tajnie i nie z ryzykiem wolności, zdrowia lub życia, to można mu pozazdrościć.

Jeśli w tej czarnej przeszłości były czasami jakieś słoneczne momenty, to większość ich płynęła z pracy z tymi gromadkami dzieci”.

Płock dnia 15.X.1945 r.

(—) Maria Łebkowska

Od autora. Uwagi i wspomnienia o tajnym nauczaniu w Płocku i powiecie płockim opracowałem na podstawie powierzonych mi materiałów dokumentalnych, zebranych przez b. prezesa Oddziału Powiatowego ZNP w Płocku i kierownika tajnego nauczania, na omawianym terenie — Stefana Pernej.